

AZ ÚRISZÉKI FENYÍTŐÜGYEK AZ EGRI ÉRSEKI URADALOMBAN (1835–1848)

ABSTRACT: (*Patrimonialgerichtsbarkeit im Erlauer erzbischöflichen Gut (1835-1848)*) Die vorliegende Studie untersucht das Leben der Gutsgesellschaft aufgrund einer speziellen Quellengruppe, der Urkunden zu Strafprozessen des Patrimonialgerichtes des erzbischöflichen Gutes, die zwischen 1835-1848 erhalten blieben. Es wird aufgezeigt, in welchen Angelegenheiten die Bevölkerung der Dörfer gegen das Gesetz verstößt, wie oft die verschiedenen Gesetzeswidrigkeiten vorkommen. Daneben kann man sich ein skizzenhaftes Bild über die wesentlichen Funktionsmechanismen des Patrimonialgerichtes verschaffen, welche Rolle es in der Gutswirtschaft spielte.

A magyarországi feudalizmus idején a jogszolgáltatás egyik legfontosabb bírói fóruma az úriszék volt az 1848. évi IX. tc. 4. szakaszában kimondott megszüntetéséig. Azóta is sok szakmunka foglalkozott múltunk eme sajátos intézményének történetével. A kutatási eredményeket rögzítő művek igen gazdagon adnak tájékoztatást az úriszék szerepéről, feladatáról, végzett tevékenységének sok érdekes részletkérdéséről.¹ Minthogy az úriszék kortárs jogtudománya kevés figyelmet fordított ezen bíróság részletesebb elemzésére, így érthető, hogy a későbbi kutatók körében jelentős eltérések tapasztalhatók az egyes jogesetek csoportosításában, főleg a fenyítő ügyek körében. Így a jelen dolgozat a teljesebb szakirodalmi konszenzus hiánya miatt sem vállalhatja fel a vizsgált jogesetek aggálymentes kategorizálását, hanem ehelyett csupán a praesens historicus korának a forrásokban megtalálható, egykorú kifejezéseit használja. Amiatt is célszerűnek tekinthető ez az eljárás, minthogy a jelen munka célja nem a szűkebb értelemben vett jogtörténeti vizsgálódás, hanem sokkal inkább egy helyi társadalom, egy feudális uradalom életében mutatkozó szociális konfliktus horizontális és vertikális metszetének bemutatása a jogszolgáltatás folyamatában keletkezett forrásanyag révén. Ez a forrás a fenyítő ügyek jegyzőkönyve 1835--1848 között.

Így egyfelől a földesúr és a jobbágy közötti összeütközések jogi elintéztét kapott formáinak, másfelől pedig a jobbágyok körén belüli törvénybe ütköző cselekmények sajátos típusainak feltárását tűzte ki, s a lehetséges szintig mindkét esetben az okok keresésére is kitérni szándékozik.

I. Az úriszéki büntetőbíráskodás szerepe az uradalomban

A felvállalt feladat végrehajtásához azért alkalmas az úriszéki iratanyag, mert mintegy fókuszba gyűjtve tárja fel az egykor volt élet leglényesebb társadalmi problémáit, a mindennapokban konkrét formában megjelent szociális-jogi konfliktus típusokat.

Azonban az úriszék nem járt el minden megtörtént bűnügyben, hanem munkáját megosztotta egy sajátos körüljáró egyesbírássággal. Ugyanis az egyre növekvő bűnözés arra készítette Pyrker érseket, hogy némi átalakítás révén meggyorsítsa az igazságszolgáltatás folyamatát. A reform lényege az volt, hogy már nem került minden bűnügy az úriszék elé, hanem a kisebb, az egyszerűbb ügyeket az elkövetés helyén, az egyes községekben bírálták el. Az érsek erre a célra egyfajta körüljáró bíróságot létesített. Az uradalom fő- és alügyésze kéthetente bejárta a falvakat, s az ügyek egy részében ott helyben ítéletet mondtak, illetve eldöntötték, hogy milyen bűneseteket utalnak az úriszék elé.²

Az ügyészek egyesbírása előtt elintéződött ügyek közelebbi természetéről és mennyiségéről eddig semmilyen forrás nem került elő, s így lehetetlen megállapítani a valóságban végbement bűnesetek tényleges számát.

Azonban az úriszéki iratok mindezek ellenére hűen tájékoztatnak a bűnügyek rendszeréről, feltárva egymáshoz viszonyított arányait.

Az egeri érseki uradalom a "vizsgálódás" időszakában tizenhárom település jobbágyságát foglalta keretei közé. Az uradalom és népessége kapcsolatában a legsúlyosabb feszültségforrás a szolgáltatásoknak, leginkább a robotnak a teljesítése körüli bajokból adódott, s ezt a földesúri tulajdon sérelmére elkövetett lopások még tovább mélyítették. Ilyen állapotok között érdemes megnézni, hogy az úriszék milyen feladatot, szerepet kapott az uradalom és subditusainak életében.

Az uradalom vezetése látta a jobbágyfalvakban uralkodó állapotokat, s azok fölött igen őszintén botránkozott meg. Naidhart Antal, a birtokot hosszú időn át irányító jószágkormányzó különös igyekezettel törekedett a jobbágyok nevelése révén javítani a bajokon. Szerinte nem igazán jogos csak felháborodni a jobbágyok míveletlenségén, faragatlanságán. Igen önkritikusan fogalmaz: "De valljuk meg! Ezen romlott emberek a mi szemeink előtt nevedtek fel, és míg nevendékek voltak, semmi munkára nem vehetvén hasznukat

ügyeltünk-e rájuk? Úgy láttam, keveset vagy semmit". Naidhart mindezek után a helyzet megjavítását, tűzi ki feladatként, megjelölve a legfontosabb jobbágynevelő módszereket is. A legfontosabb alapelvnek a személyes példamutatást tartja: "Amilyen erkölcsűnek kívánjuk lenni a jobbágyot, tettel mutassunk magunkat irántuk színtén olyannak".³ A nevelés legfontosabb elemének a gazdatiszteket tekintette. Az uradalom általa elkészített szabályzata az előbbi alapelvek szellemében igen részletesen írja le a gazdatisztekre váró feladatokat a jobbágyok nevelése terén. Hat igen fontos tevékenységet sorol fel: a./ Az iskolák meglátogatását, rendszeres beszélgetést a kisdíákokkal. b./ A helység árváinak rendszeres látogatását, pártfogását. c./ A hivatali ténykedés emberségesebb módját. d./ A beadott kérvények lelkiismeretes kezelését, a kérelmezők felvilágosítását. e./ A községi számadások vezetésének segítségét, azok ellenőrzését. f./ Az istentiszteleteken való együttes részvételt és az utána való beszélgetést a predikációról.⁴

Ez utóbbit igen fontosnak tartja a jószágkormányzó, mert szerinte a legalapvetőbb erkölcsi parancsokat így lehet legjobban tudatosítani.

A gazdatiszteknek ilyen módon kell az erkölcsök javításán fáradozniuk igen kitartóan, mert "... romlott emberből rettenetes nehéz jó embert faragni ...". Azonban, ha így nem születik meg a kívánt eredmény, abban az esetben már a jog, a törvény szigora veszi át a szerepet a nevelésben. Naidhart összefoglalja a büntetőbíráskodás feladatát is: "A tiszt ortókapája a törvény, a fenyítő törvény, mely okosan és csak a kiszabott úton használva sokszor több rossz erkölcsű jobbágyot is megjobbíthat"....Ha pedig ... a törvénynek harmadszori fenyítése után az egész nép jelenlétében tudtára kell adni, hogy bizonyos idő alatt készüljön kivándorolni, mert minden megjobbíthatatlan végképp ki fog becsülni és születése helyéből kiutasíttatni".⁵ Naidhart a bírósági eljárást, a törvények alkalmazását nem tekinti a közrend, a közerkölcs egyetlen regulátorának. Mai szemmel tekintve is igen helytálló nézetet vall, hiszen a megelőzést tekinti elsődlegesnek, s a büntetésben a jobbítás, nem pedig a megtorlás mozzanatát hangsúlyozza.

A fenyítő ügyekben a jogszolgáltatás ügyrendi folyamata igen hasonló, mögöttük az úriszék már régen kifejedezett gyakorlata áll rögzült sémaként. Az ügyészi hivatal által megindított nyomozati eljárás során az adott község vezetése "hivatalos tudósítás" címet viselő iratban számolt be a vád alá vont eseményről, cselekményről. Ez a dokumentum lényegében a tanúk elmondásából kikerekedett jegyzőkönyvnek minősült. Sokszor ezek mellett még a nyomozás során rekonstruált tényállás is benne foglaltatik. A bírósági tárgyalást megelőző napon a vádlottakat is vallomástételre szólították fel eskütétel kötelezettsége alatt. Az így kivett vallomást a tárgyalás során mindig felolvasták. A tárgyalás folyamatában először az írásos dokumentumok ismertetése történt

meg. Felolvasták a vádat, a hivatalos tudósítást, a vádlott és a tanúk vallomá-
sait. A bizonyításhoz két tanú eskü alatt tett vallomását mindig elengedhetet-
lennek tekintette a bíróság. Ezek után került sor ritkán a szembesítésre, majd
pedig az ítélethozatalra és kihirdetésére.

Az ítélet a különböző büntetési nemek között szinte mindig tartal-
mazta a testi fenyítést is. Ennek kiszabásakor az elítélt nemét, korát és egész-
ségi állapotát mindig figyelembe vették. Nem volt esetleges a testi fenyítés ki-
szolgáltatásának helyszíne sem. Ezt az eljáró bíróság mindig igyekezett társít-
tani az elrettentés, a visszatartás vagy más oldalról a nevelés közösségre irá-
nyuló hatásával. Így például az 1837. évi baktai bíróverőt a falu temploma
előtt húzták deresre, s a község lakóinak körében méretett reá kétszer a "viginti
solidos".

A jegyzőkönyvek tanúsítása szerint az úriszék körültekintően alkal-
mazta a büntetőbíráskodás korabeli alapelveit. Gondosan tették mérlegre a tör-
vényi tényállás megvalósultságát, odafigyelve a bűncselekmény tárgyi és ala-
nyi elemeire egyaránt. Minden alkalommal feltárták a büntethetőség korabeli
esetleges akadályait. Az ítéletek kimondása előtt vizsgálták, hogy az adott bűn-
ügy a megvalósulás melyik szakaszában került a bíróság elé.

A kísérlet büntethetőségének egységes kezelését nem lehet megállá-
pítani az úriszék gyakorlatában. Rendszerint igaz az, hogy a megkezdett, de
nem perfektuálódott cselekmény is büntetés alá esett. 1835. június 13-án Nyí-
rő Pál csizmadialegény megfenyegette mesterét, hogy meg fogja ölni. A vád-
lottonál találtak ugyan egy töltött pisztolyt is, de azt nem fordította gazdája el-
len. Ettől függetlenül a bíróság bűnösnek mondta ki és kettő hónapi fogságra
valamint 20 botütésre ítélte.⁶

A *részség* megítélésében nehéz eldönteni a bíróságot vezető alapel-
vet. Kitudódás esetén büntették azokat is, akik nem vettek részt valamely bűn-
cselekményben tevőlegesen, de tudtak arról, magatartásukkal azt elő is segí-
tették vagy pedig nem fedték fel az elkövetőket.

1835. júniusában Bárdi István azért kapott húsz korbácsütést, mert tu-
dott egy lopásról, de azt nem jelentette.

1835. januárjában Saffrán Julianna szolgálólány 24 vesszőt kapott,
mert szeretőjét lopásra bújtotta fel. Ugyanakkor ítélték el Betskei Anna szüleit
is, az apát 40 vesszőzésre, az anyát két heti áristomra, mert lányuk az ő tud-
tukkal lopott pénzt a nagybácsitól.

Az úriszéki ítéletek azt mutatják, hogy a bűnösség elbírálásánál vala-
mint a büntetés megállapításánál nem csupán a bekövetkezett jogsérelmet, ha-
nem emellett az elkövető *szándékát* is vizsgálták. Minden ítélet meghozatalá-
nál figyelembe vették, hogy a szándékosság megállapítható-e, s gondatlanság-
ból történt-e a bűneset. Példaként említendő egy 1837. évi ügy. Csentes Mi-

hály gyöngyössolymosi lakos gyertyát vitt ki a gazda istállójába, majd lefeküdt aludni. Az égő gyertya eldőlt, s felgyújtotta az istállót, sőt még a házat is. Először szándékosságra gyanakodtak, azonban később bebizonyosodott a gondatlanság. Így a vádlottat kártérítésre kötelezték valamint egyszeri alkalommal 25 korbácsütést kellett elszenvednie. Egészen másképpen végződött volna az eset, ha a szándékosságot megállapították volna.

A büntetés kiszabásakor az úriszék a *beszámítást kizáró okokat* mindig figyelembe vette. Több esetben vizsgálták a vádlott lelkiállapotát, felindultságának okát és mértékét. 1835. december 5-én tárgyalták a börtönbüntetését töltő Árvai József ügyét, aki káromkodás vádjával került a bíróság elé. A vádlottat az orvosszakértő megvizsgálta, s a szakvéleményt a bírák messzemenően figyelembe vették. A vádlottat felmentve kimondta az ítélet, hogy a vádlott járványos betegség következtében "eszétől megfosztván" nem ítéltető el, sőt a börtönből is szabadon eresztették. Az 1835. június 10-én Juhász József maklári lakos ügyében hozott ítélet is utal a beszámíthatóság körültekintő vizsgálatára. A nevezett vádlott éppen elhalt felesége koporsóját faragta, miközben súlyosan összetűzött a munkáját ócsárló anyósával. Antal dühödt káromkodását lelkiállapotával mentegette. A bíróság figyelembe vette a védekezést, s ezért "csak" 20 pálcaütés szerepelt az ítéletben.

Az úriszék bírái nem minden esetben sújtottak le a törvény vagy a saját szokásuk által kialakított büntetés alkalmazásával. A bevett gyakorlattól többször is eltértek az *enyhítés* vagy a *szigorítás* irányába, miután mérlegelték a vádlott körülményeit.

Minősítő, súlyosbító körülmény volt a vádlott visszaeső volta. Szuromi Mihály kápolnai jobbágy 1835. júniusában szabadult börtönbüntetéséből, és szinte azonnal verekedésbe keveredett. Társaira csak 40 botot rendeltek, ő viszont visszaesőként 50 ütést volt kénytelen elszenvedni.

1835-ben egy tolvajlással vádolt házaspár is állt az úriszék előtt. A férj 12 pálcaütésre ítéltetett, felesége azonban 24 korbácsot kapott, mint visszaeső. Az 1837. decemberi maklári lopás tettesét azért ítélték rabságra és 40 pálcára, mert "megrögzött gonosztevő" volt. A bíróság szintén súlyosabb ítéletet mondott, ha a vádlottat halmazati jellegű ügyben marasztalták el. 1837. december 17-én Kis Bálint megkötözte, bántalmazta és közben szidalmazta édesapját. Az úriszék félév vasban eltöltendő közmunkára, heti kétszeri böjtre valamint kétszer 30 botütés elszenvedésre ítélte. Az ítélet a súlyos büntetés indoklásában súlyosbító körülménynek tudta be a két bűncselekmény együttes elkövetését, s azt, hogy a szülővel szemben történt mindez. Szóban is megbélyegezték az elkövetőt, aki az ítélet szerint "mind az Isten törvényének, mely által ki-ki atyját tisztelni köteleztetik, megvetője s Istenkáromló." 1835. június 11-én a kápolnai Payer András és társát borlopás miatt ítélték el. A társ húsz pálcát

kapott, Payer azonban harmincat, mert "... illetén lopásokért már másszor is fenyítettett és mégsem jobbult".

Azonban az enyhítő körülmények megállapítása is jellemezte a bíróság ténykedését. Ezek sorában a részegség, az egészségi állapot és az életkor szerepelt.

1837. december 13-án Sári István füzesabonyi kondás állt az úriszék elé, mert az őt szidalmazó és ütlegető társát baltával megölte. A bíróság az elhalt sértett magatartását valamint a vádlott részegségét egyformán enyhítő körülményként tudta be annak javára. Így az ítéletben csak 6 hónap közmunka, heti kétszeri böjt és kétszer 30 pálca lett kiróva. Szintén ekkor volt tárgyalva egy deméndi gyilkossági ügy is. A két vádlott a sértettet halálra verte és szurkálta. Ítéletük azonban két illetve másfél év tömlőc lett kétszer 30 pálcával. A sértett fél provokáló magatartását enyhítő körülményként bírálta el az úriszék. 1836. márciusában Nagy László kocsmáros "erőszakosan megparáznásította" egy 13 éves vásárlóját. A testi fenyítést "nyavalyás lévén" elkerülte, s így három hónapi vasban töltendő közmunkára és hetenti kétszeri böjtre ítélték. Több eset azt is igazolja, hogy a tettesek fiatal életkora hatott igen jelentősen a büntetés mérséklésére. (Pl. 1835. június 12-én gyújtogatás miatt nyolc baktait ítélnék el: közülük két ember 15 botütést kapott, Sipos József azonban csak 12 vesszőt, fiatalsága miatt).

II. A fenyítő ügyek típusai

Az egi érseki uradalom úriszékének "fenyítő ügyek" címszó alatt nyilvántartott periratai között lényegében a mai jogi terminológia szerinti büntető ügyeket találjuk meg.⁷ Ezek többségében jobbágyi sértettel jobbágyi elkövető áll szemben. Ezen típushoz viszonyítva csak töredéknek tekinthetők azok az ügyek, ahol a sértett fél valamilyen formában az uradalom volt.

A jelen vizsgálódás először a fenyítő ügyeknek csak azt a részét tekinti át, ahol a földesúri birtok, a magánföldesúri jog szenvedett sérelmet. Az úriszék korabeli gyakorlatában a büntető eljárás alá vont cselekményeknek ezt a típusát ellenszegülés, ellenállás elnevezéssel illették. Azonban a terminológia hallatára nem kell mindjárt véres parasztlázadások, forradalmi megmozdulások képét társítani. A képzeletet igen erősen korlátozni kell, ugyanis már az is ellenszegülésnek minősült, ha a falu mást kívánt bíróvá megválasztani az uraság jelöltje helyett. Ezen megnevezés alá sorolták még az előljáróság, a földesúri alkalmazottak sértegetését, bántalmazását, a földesúri utasítások megszegését is. A gyakorlatban így igen sok, meglehetősen eltérő fajsúlyú bűnügy került azonos elnevezés alá. Az eltérés csak a büntetési tételekben jelenik

majd meg, a delikvensok oldaláról nézve egyáltalán nem elhanyagolható mozzanatként.

Mint utaltunk rá, az úriszék ítélkezési gyakorlatában az ellenállásnak történő minősítés igen heterogén bűnesetekre lett kimondva. Az ide tartozó ügyeket az hozta a megnevezés szintjén közös nevezőre, hogy mindegyikben megjelent a földesúr nevében eljáró személlyel szembeni erőszak mozzanata.

Így a következő esetekre találhatunk ellenállás megnevezés mögött:

- a bíróválasztási ügyekben szembeszegülés a földesúri akarattal,
- valamely földesúri alkalmazottal szembeni erőszak,
- a jobbágyság engedetlenségére való biztatása,
- falopási ügyek az uradalom erdeiből,
- tilalomtörések.

A törvény kevésbé rigorózus tisztelői a vizsgált időszakban a büntettek három nagy típusát követhették el jobbági állapotú társaik kárára. E körön belül a büntettek első nagy csoportját a tulajdon rendjét sértő esetek alkották. Ide sorolható az "egyszerű" lopás, a jószáglopások, a rablás és a tulajdonképeni gyújtogatás (INCENDIARIATUS) és a gondatlanságból okozott tüzeset (CASUALE INCENDIUM) is. A jogsértések második nagy típusát az élet és a testi épség ellen elkövetett büntettek adták. Az emberölési ügyek között a közönséges emberölés (HOMICIDIUM COMMUNIS) körébe vonható szándékos emberölés (H. QUALIFICATUM) közül a feleséggyilkosság (INFANTICIDIUM) volt megtalálható. A testi sértésnek minősülő esetek sorában a verekedés (VERBERATIO) a "megvérzés" (CRUENTATIO) és az eszközzel történő megsebesítés (VULNERATIO) szerepelt.

A büntettek harmadik nagy csoportját a család rendjét és a nemi erkölcsöt sértő ügyek tették ki. Itt két altípus fordult elő, a nemi erőszak (STUPRUM VIOLENTUM) és a házasságtörés (ADULTERUM). Érdekes módon azonban mindkettőt összefoglalóan paráznaságnak nevezték az íratok.

Külön önálló csoportba célszerű sorolni mint vallás elleni büntettet az istenkáromlást (BLASPHEMIA), aminek gyakorisága igen nagy volt.

A falusi bíróval szembeni erőszak:

A falusi bíróval szembeni erőszakos fellépéseket igen keményen megtorolta az úriszék. Ennek általuk is bevallott okát abban lehet látni, hogy a jobbágyság körében igyekeztek a hivatalos személyek tekintélyét fenntartani. Az uradalom robotteljesítési mechanizmusában szinte pótolhatatlan szerepe volt a falu bírójának, s ez a feladatkör ha valamint is csorbult, a földesúri gazdaság igen hamar érezhette a kárt. A vizsgálódás időhatárain belül az első

ilyen ellenállási ügy 1835. december 2-án Nagytályán történt meg. Egy Ritter Antal nevezetű lakos sértegette a falusi előljáróságot. Nem engedelmeskedett a bírónak sem, sőt bántalmazta is. A nevezett elkövető később részegségét hozta mentségül. Azonban a bíróság súlyos ítélettel marasztalta el őt. Büntetése egy év fogság lett vasban, hetente kétszeri böjttel és ötszöri alkalommal 25 bot kiszolgáltatásával súlyosbítva. Az indoklás szerint Ritter Antalnak "... részegsége némi mentségére szolgál is azonban már több ízben büntetett gonosztevő..." 1837-ben Baktán került sor bíróverésre. A vádlott itt csekélyebb büntetéssel, 40 botütéssel "úszta meg". Viszont mindezt a falu lakosságának jelenlétében kapta meg.

A bíró elleni erőszakos fellépésre Kápolnán is sor került. Domoszlai Pál helybéli lakos ugyanis megverte a bírót, amikor az állítólag az ő felszántott földjére hajtotta lovait. Az úriszék a bűnöst "az előljáróság közbeicsben tartását lábbal tapodó, s másokat is kicsapongásra ingerlő vétkes cselekedéséért" 3 hónapi, vasban letöltendő közmunkára, kétszeri böjtre, valamint 22 ezüst pénzbüntetésre ítélte. A pénzbüntetést gyakran alkalmazták más bűneseteknél is. Verekedéseknél ez fedezte a sértett orvosi, ápolási költségeit és a fájdalomdíjat.

Bíróválasztásnál történő ellenszegülés

A falusi bíró bizalmi szerepe az uradalomrészéről nélkülözhetetlen volt. Ezért a földesúr különös figyelemmel kísérte a bíróválasztást, ahol a törvény kivételes előjogokat biztosított számára a jelöltállítás révén. A falvak lakossága is tisztában volt a bírói tisztség jelentőségével, s ezért sokszor a maga embereivel kívánta azt betölteni. A jobbagyság ilyen törekvése 1838-ban robbant ki két községben is.

Füzesabonyban 1838. november 4-én került sor a bíróválasztásra. A földesúr négy jelöltet állított, akiknek nevét az eljárást felügyelő uradalmi főfiskális közölte. A szavazás nyílt módszerrel történt. A botrány a harmadiknak szavazó Zele Márton megnyilatkozásával tört ki. Ő kijelentette, hogy egyik jelölt ellen sincs kifogása, de helyettük inkább Hanyi Mihályt akarná látni a bírói székben. A következő szavazó, Szabó Ferenc is Hanyi Mihályra voksolt. Ekkor a főfiskális már megelégedte a történeteket. A gyűlés berekesztve az addigi bírót megerősítette tisztében, s a hajdúkkal Szabó Ferencet elfogatta. Ezután a földesúri tisztviselők eltávoztak. Azonban a falusiak nem mentek haza. Ehelyett szidalmak özönét zúdították a bíróra és a földesúrra.

"Kend nem törvénybírónak, de kutyának se lesz jó" -- kiáltozták egyesek. Mások szerint: "Tegyen magának a fiskális úr bírót, akit akar. Mi is azt tesszük, akit szeretünk".

Az esetben a legkisebb büntetés a 24 pálca volt. Zele Márton 1 hónapi tömlőcöt és 25 palcát kapott mint az ügy közvetlen főszereplője. Azonban az úriszék kiderítette, hogy tőlük is nagyobb szerepet vitt ifj. Antal András. Benne az egyik legfőbb "malefactor" vélték felfedezni. Antal vétke lényegében nem is csak a bíróválasztás aktusában nyilvánult meg. Ő volt ugyanis az, -- aki a vizsgálat szerint -- már régóta a földesúri robotkövetelés megtagadására biztatta társait. "Nem kell tenni, nem kell cselekedni" -- szólította fel társait.

Így ifj. Antalt az ítélet "fő lázító"-nak nevezi, míg Szabó Ferenc "az ellenszegülés vakmerő és folytonos ingerlője" címmel lett ellátva. Igen érdekes jelenségre is fény derült. Az uradalom bizonyos fokig most akart törleszteni Hanyi Mihálynak is, akit a falusiak kívántak bírónak tenni.

Az uradalom vezetői őt is a robot megtagadására való szervezkedés miatt kívánták elmarasztaltatni. Állítólag arra próbálta rávenni a jobbágyokat, hogy "... az uraság parancsolatja ellenére ne menjenek a tárkányi erdőbe fáért..." Azonban semmi igyekezet sem vezetett célra, a vád nem lett bizonyított. Így Hanyi Mihályt felmentette az úriszék.

Hamarosan Makláron kellett az uradalomnak a bíróválasztás körüli indulatokkal szembenézni. Az eseménysor nagyon hasonlít a füzesabonyi ügghöz. A candidatio megtörténte után ifj. Juhász József ragadta magához a szót. Kijelentette, hogy egyik jelöltet sem szabad megválasztani. Hozzá csatlakozott Nagy Ferenc is, aki agyonverés ígéretével rémisztgette azokat, akik ezután robotba mennek a földesúrnak. A jelenlévő uradalmi ügyész most is közbelépett: a lázítókat fegyveres hajdúival őrizetbe vétette. Az úriszéki ítélet elmarasztalta mindkét jobbágyot. Ifj. Juhász József, az "... uradalmi jussnak és a törvény rendeletének magát, ellene szegező vakmerő néplázító" és az "... uradalmi parancsok ellen szegülő" minősítést, valamint a velejáró 3 hónap tömlőcöt kapta büntetésként, kétszer 25 botütéssel. Nagy Ferencet engedetlenségre bujtogatásban találták vétkesnek, s büntetésként 25 korbácsütést kapott.

Az itt ismertetett két ügy jóval mélyebb gyökerű, mint azt a bírósági aktákból sejtenénk. Jelentőségük csak az uradalom korabeli eseményeinek kontextusában érthető meg.

Az uradalom életét megvilágító más források alapján megállapítható, hogy az 1836. évi törvényeket indokolatlanul nagy reménnyel várta a jobbágy-ság. A falvak lakossága először is a robotteljesítés módszerét kívánta megváltoztatni. Igen érdekes, hogy az uradalom is hasonló tervet fontolgatott, csak teljesen más tartalommal. A két szándék ütközése csak igen sokára csillapuló szervezkedést robbantott ki, amelynek eseménymenetét lényegében jól rekonstruálta a korábbi kutatás, azonban a megmozdulás résztvevőinek körét nem kellő pontossággal tárta fel. Az uradalom a mostani perben az említett mozgalomban kétes érdemet szerzett embereken kívánt "nemes bosszút" állni.

Egyértelműen ezt látszik igazolni az a törekvés, hogy az ő személyüket igyekezett összefüggésbe hozni a jelenlegi bűnessel. Erről árulkodik a perirat azon része is, ahol Juhász Józsefről kiderül, hogy egy éve, 1837-ben a vásáron Füzesabony jegyzőjét káromló szavakkal pocskondiázta, mert "mindig az uraság mellett fog..." A füzesabonyi Szabó Ferenc ügyében is akad ilyen mozzanat. Leírják, hogy már nyáron is izgatta a falu lakosságát a községi jegyző ellen. Akkor a fratok állítása szerint azért akart új bírót, mert az "...majd kiteszi az egész falu által gyűlölt nótáriust". Igen érdekes, hogy mindkét falu mozgalma igen erősen a jegyző eltávolításának szándékát is megfogalmazta távolabbi célként. Ennek a jegyzőellenességnek az oka abban keresendő, hogy a derék nótáriusok nem a jobbágyok, hanem a földesúr mellett kötelezték el magukat már a korábbi szembenállások idején.

Földesúri alkalmazottal szembeni erőszak

Baktán 1838-ban egyszerű kocsmai verekedésnek indult egy hétvégi jobbágyi békétlenkedés. A kocsmáros az urasági hajdút hívta. A megérkező urasági embert azonban két helybéli lakos alaposan helybenhagyta. Őket az úriszék 1-1 hónapi fogsággal valamint 40 vesszőcsapással, illetve 25 korbácsütéssel büntette. A tetteseket még káromkodás vétkében is bűnösnek találták. Ugyanis trágár szitkok közepette rótták fel a hajdúnak a robotoltatás során tanúsított ügybuzgalmát.

A falopási ügyek

Az úriszék elé került, a földesúr sérelmére elkövetett gazdasági jellegű bűncselekmények sorában első helyen a falopások, az erdőpusztítások álltak. Ezek a bűncselekmények 1839-től kezdve minden évben igen magas számban fordultak elő. Az esetek többségében nem magányos elkövetőkkel találkozunk a periratokban, hanem több férfi bűnszövetkezet jellegű vállalkozásával. A végrehajtásban két típus különült el ezen ügyeken belül. Sok esetben a falopók maguk döntenek ki a szálfákat, de gyakran az is megtörtént, hogy a földesúr által kivágatott és berakatott fát elszállították. Az ellopott fát kétféleképpen hasznosították. A lopás egyik motívuma a tűzifa illetve az épületfa beszerzése volt. Emellett igen sok esetben azt látjuk, hogy a tolvajok vásárokon értékesítették az ellopott fát, s így az érte kapott pénz anyagi gyarapodásuk egyik forrása lett.

A falopások elkövetői kezdetben az uradalom hegyvidéki falvainak lakosai voltak, később azonban az egri hóstyák lakói törnek az élre. A legtöbb

vádlottat egri lakosok adják. Idővel az úriszéki jegyzőkönyvekben különálló, rendszeresen megtalálható melléklet lesz a falopások statisztikája. Ebben fel-tüntetik a lopások számát, az ellopott fa mennyiségét, a kár pénzben kifejez-hető nagyságát, valamint az elkövetőkre kiszabott büntetéseket. A leggyakoribb büntetés a kártérítéssel egybekötött testi fenyítés volt. 1840-től azonban állandósul a szabadságvesztés büntetés. Az új büntetésnem megjele-nés arra utal, hogy egyre erőszakosabb jelleget öltöttek a falopási cselekede-tek. Az 1841 utáni iratokban már ellenállás a falopások egyik minősítése. Mindez amiatt történik, hogy a vagyonvédelemben egyre erősebben fellépő kerülőkkel szemben az elkövetők is egyre merészebben szálltak szembe.

A tilalomtörési ügyek

Az ide sorolható bűncselekmények eredményeként mindig gazdasági kár érte az uradalmat, mivel az elkövetők állataikat az uradalom tarlóján, sar-jújában vagy vetésén legeltették. Az ilyen fajta konfliktus a vizsgált időszakban ez állandóan jelen van az iratokban. Emiatt az uradalom egy mezőrendészeti jellegű utasítást adott ki 1839. június 14. dátumozással. Ez a dokumentum el-rendeli, hogy "... tilalmazzasson meg az ... egri érseki uradalom helységeiben a marháknak a lakosok által kint a mezőn külön-külön őrzése. Hathatósan köte-leztessenek arra, hogy marháikat és lovaikat együtt és egy helyen őrizték, s amidőn azokat kifelé viszik ... összekötve vigyék. A helységek bírói felvigyáz-zanak mindezek betartására..."

Az utasítás kiadását követő perekben már sokkal súlyosabb ítéletek születtek.

1839. augusztus 27-én Makláron tíz ember állt a bíróság előtt "erőszakos, szántsándékos és készakaratu tilalomtörés" vádjával. A maklári uradalmi ré-ten legeltették lovaikat, s így 105 váltóforint kárt okoztak. Súlyosbító körülményként értékelték, hogy az elkövetők már "... más évben is szántsándékos kártételben tapasztaltattak," s most pedig az intézkedő uradalmi kasznár felé sújtottak botjaikkal. A büntetés egy hónaptól négy hónapig terjedő szabadság-vesztés volt testi fenyítés mellett. Mindezek mellett a kárt is kötelesek voltak megtéríteni a legeltetett állatok arányában. A makláriaknál gyakran tapasztal-ható volt erőszakos fellépés a kerülőkkel szemben is. Az ítélethirdetés után az úriszék megintette a maklári bírót, s utasította őket testi fenyítés alatt a "szoros felvigyázásra" s ennek meg is lett az uradalom által áhított követke-zménye. Kápolnán a bírók jelentettek fel ezután hat embert tilalomtörés vádjá-val. A gyanúsítottak mindvégig tagadták a vádban megfogalmazott cselekmény elkövetését. Bizonyították nem került elő ellenük, s így mindannyiukat felmen-

tette az úriszék. Igen érdekes, hogy a bíróság ezután hivatalosan figyelmeztette a községi előljárókat feladatuk pontosabb ellátására. Ebből az is kitűnik, hogy az úriszék következetesen tartotta magát az igazság elfogulatlan szolgálatához, nem helyezte ezt fölébe az uradalmi érdekeknek. Mindez az úriszék későbbi gyakorlatában is megfigyelhető a tilalomtörések elbírálásában. Ugyanis az ilyen ügyeket két csoportra osztották fel, szándékos és "eseményes", tehát az elkövetők által nem szándékolt, véletlen esetek csoportjára. Az uradalom korlátlan bosszúvágya ellen szól az is, hogy a jogszerűség betartására következetesen ügyeltek.

A jobbágyok engedetlenségre való biztatása

1839-ben a deménci törvénybíró állt az úriszék előtt "az Uraság parancsolatainak való ellenszegülés és a jobbágyságot engedetlenségre buzdítás" vádjával.

A jogi minősítés mögött itt sem kell vad osztályharcos politikai összeütközésre gondolnunk. A tények sokkal hétköznapibbak ennél. Az uradalom a robot teljesítésére június 21. napját jelölte ki. Azonban a bíró, Tasi Márton azt javasolta a jobbágyoknak, hogy csak másnap, 22-én menjenek. Talán nem is lett volna komolyabb baj, ha 22-én "... huzamos esőzés előállván" nem keletkezett volna tetemes kár az uradalom tavaszi búzájában. A vádlott büntetése három hónap vasban letöltendő fogság, heti kétszeri böjttel valamint kétszer 25 pálca. Mellékbüntetésként pedig kimondta az ítélet, hogy Tasi Márton, aki "... rossz oldalról ösmeretes ember, a törvénybíróságból kicsapatik". Lényegében ez az ügy sem egyszerű uradalmi bosszú volt. A vádlottról az uradalom más iratai szerint igen megalapozott az ítéletbeni rövid jellemrajz. Ismeretes, hogy rokonait is kiforgatta vagyonukból, s minden elérhető módon a maga anyagi gyarapodását hajszolta. Különböző próbálkozásai már az uradalomnak is soknak tűntek, s nem tartottak igényt az egyébként mindig alázatos ember szolgálataira. Az úriszék érzékeny reagálását mégsem csupán az erkölcsi ellenszenv magyarázza, hanem inkább az uradalom súlyos munkaerő problémái. Az érsekség birtokán ebben az időben már nem tudják a kívánt mennyiségű munkát roboterővel biztosítani, s a jobbágyok robotteljesítése is igen gyenge hatásfokú.

Ilyen körülmények között minden kiesett robotnap szinte pótolhatatlan veszteséget jelentett. A jobbágyi mentalitást pedig igen rossz irányban, de igen eredményesen befolyásolta, ha a robotkötelezettség alóli, kibújárásra éppen az előljáróságból kaptak ösztönzést.

A konkrét ügyeket áttekintése, elemzése után megállapítható, hogy a jobbágy és a földesúr konfliktusában a gazdasági indíték valamilyen formában mindig kimutatható.

Mint láttuk, az összeütközések *egyik* típusának a lényegi tartalma tisztán tulajdon elleni bűncselekmény volt. Ezen esetekben a jobbágyi népeség jogosulatlanul sajátította el az uradalom valamilyen termelvényét, erdejének fáját vagy kaszálójának, legelőjének termését. Ide a falopási és a tilalomtörési ügyek tartoztak. Itt nagyon nehéz lenne indítékként bármilyen társadalmi törekvést megjelölni, pusztán csak az elkövetők haszonszerzési motívumával kell számolnunk.

A konfliktus *másik* nagy csoportjába azok a bűnügyek sorolhatók, amelyek közvetve vagy közvetlenül a robotszolgáltatással függtek össze. Itt a jobbágyság magatartása már igen tudatos, átgondolt cselekvéssorra vall. Nem a törvényesen követelhető robotot akarják nyíltan megtagadni, hanem a robotteljesítés rendszerében igyekeztek olyan pontra akadni, ahol az ő érdekük is érvényesülhet valamilyen formában. Ezt a lehetőséget -- mint az kitűnt az előzőekben -- a bírák személyében vélték felfedezni. Mindezzel azonban az uradalom is tisztában volt. Szűkös lehetőségei már nem engedték az igazgatás további személyi fejlesztését, s inkább a falusi bírákra építettek. Az uradalom igyekezett neki mindenben engedelmes embereket a bírói székbe ültetni, hogy így pótolja az adminisztráció elégtelen működésének hiányosságait. Tisztán látta az érsekség, hogy egy falusi bíró a törvényes lehetőségeken belül maradvá mennyire hátráltathatja a robotteljesítést. Így a bíróválasztási küzdelem nem csupán a jobbágyi önkormányzatra való törekvésként értékelhető, hanem erős gazdasági színezete is volt. Az úriszék nem a falu belső ügyeit akarta befolyásolni, nem a jobbágyok egymás közti ügyeinek ellenőrzési vágya vezette, hanem a hatékonyabb robotteljesítmény biztosítása.

A bűnügyeknek ezt a két csoportját azért kell egy típusba sorolni, mert sértettjeiket az úriszék egyformán fokozott büntetőjogi védelemben részesítette. Bennük látta ugyanis a közrend legfontosabb őreit, akik szinte állandóan a lakosság között vannak. Valóban ők kerültek közvetlen, mindennapi kapcsolatba a jobbágyokkal, a földesúri utasítások kihirdetése és végrehajtása során nagyon sok múlott rajtuk. Így tekintélyüket mindenképpen óvni, biztosítani kellett.

A jobbágyokat Deménden engedetlenségre biztató bíróban egyáltalán nem szabad a harcos népi hős vagy az osztályharc bajnokának alakját felfedezni. Pusztán csak a közösség háta mögé bújó, görbe utakon előre törekvő, gazdagodni vágyó parasztember egy sikertelen trükkjét kell látni ez esetben. Bizonyítja azt is, hogy a bíróság egyetlen más falubelit sem marasztalt el, senki másnak a bűnösségét nem tárta fel, nem volt kollektív robotmegtagadás.

Az úriszéki ügyekből összességében az tűnik ki, hogy az uradalom keretei között nem volt mélyebb társadalmi összeütközés a vizsgált időszakban. A jobbágyok nem a földesúri hatalom megszüntetését kívánták, nem álmodoztak a szolgáltatások eltörléséről sem, sőt még a szolgáltatások esetenkénti nyílt megtagadását sem lehet kimutatni. A jobbágyság a rendszer keretein belül maradvá keresett jobb "modus vivendit". A robotterhek ésszerűbb elosztását kívánták, úgy hogy az saját gazdálkodásukat ne hátráltassa. Az erőszakos fellépések sem a robotteljesítés során történtek a túlbuzgó földesúri parancsteljesítőkkel szemben, hanem időben jóval később, a tettesek ittas állapotában.

A tulajdon elleni bűncselekményekben pedig legfeljebb néhány anarchista látva osztályharc értékű konfliktust, de nem a tárgyilagosságot elemzés.

Befejezésként megállapítható, hogy az úriszék az érseki uradalomban -- a vizsgálat korszakhatárain belül -- már nagyon kismértékben töltötte be a földesúr és a jobbágy konfliktusában a megtorlás eszközének szerepét. A felmerült ügyekben kétségtelenül a két társadalmi osztály az ellenérdekű fél, de nyílt, kíméletlen összeütközés ügye nem került elő. Az úriszék ebben a periódusban már sokkal inkább a jobbágyság belső konfliktusainak bírói fórumává lett az uradalom gyakorlatában.

III. A jobbágyi sérelemre elkövetett ügyek

Mint már említettük, az úriszéknek feladatot adó fenyítő ügyek sorában a döntő mennyiséget a jobbágyok egymás sérelmére elkövetett bűnesetek képviselték.

A vizsgálódás határain belüli időszakban a jobbágyfalvakat már a statisztika első áttekintése után sem mernénk a békesség idilli színtereként elképzelni, ahol csendben szunnyad a népi őserdő.

1835 és 1848 között a jobbágyi népesség körében a következő mennyiségben fordultak elő az egymás sérelmére elkövetett bűnügyek. Pontosabban szólva azonban a táblázat csak azon ügyekről ad kimutatást, amelyek az úriszék elé kerültek. A körüljáró bíróság működése miatt feltehetőleg igen sok bűntett nem lett regisztrálva az úriszéki iratokban. Emiatt a táblázati összefoglalás adatait csak a bűnesetek mennyiségének alsó határát feltüntető adatsorként szabad csak tekinteni, s a valóságban végbement bűntettek számát jóval az itt közölt adatok fölé kell helyezni.

Az egyes bűnügyek gyakorisága 1835–48 között

	A bűntett	Az esetek előfordulási száma
1.	Verekedés	196
2.	Lopás, rablás	190
3.	Káromkodás	108
4.	Gyilkosság	69
5.	Orgazdaság	21
6.	Gyújtogatás	15
7.	"Paráznság"	8

A tulajdon elleni bűncselekmények igen gyakoriak voltak az uradalom népeinek mindennapi életében. A redisztribucio ezen sajátos formáját igen sokan űzték.

A lopás eléggé előkelő helyet foglalt el magának. Hihetetlenül sokféle dolog keltette fel a tolvajok figyelmét. Leginkább pénzt loptak, de igen gyakran italféléket, búzát sőt állatokat is. A bor szeretete gyakran pincebetöréssé fajult. A vetés idején a terménylopások száma növekedett meg, hiszen a földbe került magról már nehéz bármit is megállapítani. Nagyon sokan így kívánták a vetőmagszükségletüket biztosítani. Füzesabonyban 1838-ban egy hétfős társaság állt össze búzalopásra. A kitervelő és fia egyhavi, vasban eltöltendő közmunkát, a többiek harminc botütést kaptak. Gyakran a háziállatok sorsa is az el tulajdonítás lett. Sokszor loptak juhot, sertést és lovat is. 1835 decemberében Kápolnán juhtolvajok kerültek kézre. Öten gyakorolták a lopást, mintegy kiegészítve kereseti forrásként, mert az állatokon pénzért adtak túl. A vezért egyhónapi fogság sújtotta míg a többiekre is kirót harminc botütésen túl.

Igen érdekes, hogy a juhászokat többször is vádolták állatok ellopásával, azonban bizonyítani nem sikerült. 1835. június 11-én Kerecsend számadó juhászát érte ilyen vád, 62 db sertést kértek tőle számon. Tanúk nem voltak, ő pedig azt állította mindvégig, hogy nem bűnös, hanem tőle lopták el az állatokat. Végül az úriszék felmentette. A lovakat vásárok idején lopták, hogy ott gyorsan túladhassanak rajtuk, hiszen a gazdák könnyen megismerték volna saját állataikat. 1836. február 3-án két baktai lótolvaj bűnhődött negyven és harminc korbácsütéssel, ami rendszerint tipikus büntetési tétel volt ilyen esetekben a kártérítés mellett.

Az úriszék iratai a rablást és a betörést "erőszakos tolvajlás"-ként emlegetik. Ezen típusból is akadt bőven. A cél itt leginkább pénz, vagy más érték tárgy megszerzése volt. Az erőszakot néha igen túlzott mértékben alkalmazták a rablók. 1835. júniusában Kápolnán olyan súlyosan bántalmazták áldozatu-

kat, hogy az 20 napig munkaképtelen volt. A tetteseket eltérően büntették. Az egyik testi "nehéz nyavalyája" miatt csak három hónap börtönt kapott, míg társa egy hónapi rabságot kétszer 25 pálccával. Igen érdekes, hogy a betörések között statisztikailag a pincefeltörés vezet, amit enyhébben ítélték meg más betöréseknél. 1835. júniusában négy fő tört fel egy pincét, ahonnét fél akó bort loptak el, s azt el is fogyasztották. Büntetésük fejenként 24 pálca és a kártérítési kötelezettség lett.

A *gyűjtogatások* száma nem túlságosan tűnik magasnak a periratok tükrében, pedig az uradalom gazdasági tanácskozásának anyagaiban ennél jóval többről történik említés. Az eltérés magyarázata abban áll, hogy bíróság elé csak olyan ügy került, amelyben valakit gyanúsítottként meg tudtak nevezni, s ez a rész lényegesen kisebb volt mint a valóságban véghezvitt gyűjtogatások száma. A gyűjtogatás mindig a bosszú eszközét jelentette. A jobbágyok általában így álltak bosszút az uraságnak túlzottan kedvét kereső társaikon, főleg a falusi bírókon vagy az uradalmi alkalmazottakon is. Ez utóbbiak körében főleg a kerülők és a juhászok szenvedték el leginkább házuk, istállójuk vagy szénájuk felgyújtását. Szinte minden esetben hatott a fenyegetés, a sértettek többsége gyanúsán hallgatott, nem látott, hallott senkit, nem is gondolt senkire. Emiatt a tárgyalt bűnesetek zöme csínytevésből, rendetlenkedésből fakad. 1835. júniusában hét fiatalember a hajdúhegyen lévő trágyadombot gyújtotta meg, amiért 15 vesszőcsapást kaptak büntetésként.

A bűnügyek sorában *negyedik helyen az élet- és testi épség* ellenes bűncselekmények állnak

Ebben a csoportban többféle típus található. Gyakori az amikor *verekedés* fajul el, megtalálható a házastárs megölése, gyermekgyilkosság és útonálló megölése is.

1837. december 13-án tárgyalta először az úriszék Sári István füzesabonyi zsellér ügyét "*halálos verekedés*" vádját emelve ellene. A bíróság által feltárt körülmények szerint az áldozat Istent káromolva ostorral támadott a vádlottra, mire ő baltával védekezett. A bíróság az enyhítő körülményeket figyelembe véve 1839. március 1-én mondott ítéletet. A tettes félév közmunkát, heti kétszeri böjtöt és kétszer harminc botütést kapott. A bíróság mindig igyekezett alapos nyomozással tisztázni az elkövetés körülményeit, ezért húzódik hosszú ideig több ügy is. Az említett füzesabonyi ügy mellett más esetekben is elég sok időt vesz igénybe az igazság kiderítése. Például egy másik gyilkossági ügy 1837. november 15-től egészen 1839. március 4-ig volt eljárás alatt. A gyilkossági ügyek vádlottainak ítéletét nagyban meghatározta a körülmények mellett

előéletük is. A baktai Gergely István a falu juhászának megölése vádjával került bíróság elé. Az 1837. november 17-én indult ügy 1839. június 15-ig tartott. Az ítélet négy hónap vasban letöltendő közmunkát, heti kétszeri börtönt és kétszer 25 botütést szabott ki. Az ügyész súlyosbításért fellebbezett halált kérve a vádlottra annak "... számtalan gonosz cselekedetei..." miatt. (rablás, lopás, káromkodás). A Királyi Tábla válasza 1841. március 15-én érkezett meg. Gergelyt kétévi rabságra, félévente huszonöt botra ítélték.

Igen magas a *gyermekgyilkosságok* száma. Az esetek sértettjei csecsemők, leányanyák gyermekei. Az elkövetők köre szinte kizárólag a "másnál szolgáló" lányok köréből került ki. Az egyes esetek konkrét vizsgálatánál megdöbbentő módon tűnik ki a vádlottak döbbenetes primitivitása. 1838. március 24-én tárgyalta a bíróság Nagy Mária bűnügyét. A vád szerint csecsemőjét az árnyékszékbe dobta az elkövető. A vádlott mindezt tagadta, s a véletlen, hirtelen szülés megtörténtét igyekezett állítani. Azonban a tanúk bizonyították, hogy a vádlott titkolta terhességét, sőt a szülést is. Az ítélet ellen az ügyész halálbüntetést kérve fellebbezett. Azonban a Királyi Tábla helybenhagyta az úriszék ítéletét a kétévi fogságról, heti kétszeri börtönnel és félévente 25 korbácsütéssel.

1839. június 14-én szintén egy kegyetlen "anya" ügyében hoztak ítéletet. Szeredi Erzsébet vádlott megszülte gyermekét megfojtotta, tarkón szúrta majd pedig a trágyadombba ásta. Terhességét a bíróság előtt is tagadta, még az orvosi látlevél ellenére is. A "kínzó kegyetlenség bebizonyosodván" halálbüntetést szabtak ki, amelyet a Királyi Tábla is helybenhagyott.

A házastárs meggyilkolásának vádjával is több személy állt bíróság előtt. 1838. novemberében egy kápolnai jobbágyot vádoltak felesége megfojtásával. Azonban elégséges bizonyíték nem került elő, így a döntés szerint a vádlott "...bővebb adatokig szabadon bocsájtatni rendeltetik".

1837. december 16-án Tisoczki Rozáliát férjének meggyilkolásával vádolták. A férj hirtelen elhalálozása keltette a gyanút, de más bizonyíték nem volt, s így a bíróság szabadon bocsájtotta az özvegyet.

1835. január 20-án Koszta Ignác ellen felesége sérelmére elkövetett gyilkossági kísérlet volt a vád. Tanú is jelentkezett, aki eskü alatt vallott a vádlott terhére. Azonban bebizonyosodott, hogy a tanú haragosa egy bírósági ügy miatt Kosztának, s most csak bosszúból vallott ellene. Így a bíróság felmentő ítélettel zárta az ügyet.

Az élet elleni bűncselekmények nagy száma a jobbágyság körében tapasztalható nagyfokú italozásnak, az iskolázatlanságnak az elhanyagolt nevelésnek volt köszönhető. A durvaság állandó jelenléte érzéketlenné teszi az emberek zömét, s a beállott helyzet fölött az uradalom csak sajnálkozott. Sajnos, a forrásokban semmi nyoma nem akad az elnevezésen túl annak, hogy a

birtok egyházi tulajdonban volt. A plébánosok más uradalmakban is meglevő népnevelő tevékenységén túl az egyházi gondviselés semmi más egyéb téren nem adta jelenlétének bizonyítékát.

A verekedés rendkívül változatos formában jelenik meg. Volt egyéni, csoportos sőt tömegverekezés is. Az esetek jelentős többségében nem puszta kézzel, ököllel vívták harcukat a felek, hanem különböző eszközöket is -- kés, kapa, kasza, bot -- igénybe vettek. Nagyon sok alkalommal igen alaposan helybenhagyták egymást a küzdők, hiszen a periratok orvosi látletelei igen szemléletesen festik le néhányuk állapotát, s igen sok fájdalomdíj, orvosi költségtérítés is szerepel az ítéletekben. A verekedési ügyek genezisükben egyéb konfliktustípusra mennek vissza. Ezek sorában igen gyakori a szóváltás, házas-társi, családi veszekedés. Feltűnően sok eset történt "alkoholos befolyásoltság" állapotában, így gyakran a kocsmá vagy annak környéke szolgál a verekedés színteréül. 1838. novemberében sok családi ügyből kinövő verekezés szerepelt az úriszék előtt. Kristóf György zsellér úgy megverte állapotos feleségét, hogy az elvetélt. Az elkövető büntetése fogság és 24 bot lett. Az anyját megverő fiatalembert egy hét áristomra és pénzbüntetésre ítélték. Az apósát súlyosan bántalmazó Rendek Márton 3 hónap vasban eltöltendő közmunkát és kétszer 25 botütés erejéig lett elmarasztalva.

A verekedők nem kímélték az asszonyokat sem, erre is több példa akad.

Az elkövetők körét áttekintve megállapítható, hogy igen sok visszaeső akad közöttük. Őket fokozott szigorral kívánta a bíróság jobb belátásra bírni, igen csekélyke eséllyel.

Az úriszék a verekedési ügyekben a nyugalmat veszélyeztető, az indulatokat leginkább elszabadító esetet lát, ezért bünteti a tetteseket keményen. Igen érdekes megállapításokra is találhatunk. Az úriszék a nyugtalanság fő okozóiként többször megrója a birtokon lakó nemeseket, gyakran panaszkodik rájuk. Bennük a jobbágyokat is nyugtalanságra ösztönző elemeket lát, mivel azok többször is azzal kérkednek, hogy az ő ügyeikben nem parancsol az érsék-földesúr. Többször átiratban keresik meg a vármegyét "nyughatatlan lázítóknak" és "háborgóknak" nevezve ezen nemeseket.

A verekedési ügyek zöme indulatokon és nem pedig tudatos elhatározáson alapuló konfliktus típus volt a jobbágyi népesség körében. Társadalmi motivációt nehéz mögötte látni, így okként leginkább az alkoholfogyasztás és a személyi ellentét jelölhető meg.

A házasságtörés a periratokban paráználkodás címszó alatt szerepelt. 1835. január 15-én tárgyalták Tóth Márton (házas) és Barta Katalin (özvegy) ügyét. Mindkettőnek 3-3 gyermeke volt már törvényes házasságából. Tóth rosszul élt feleségével, ezért keresett máshol vigasztalást. Titkos viszonyukra a gyermek megszületése derített fényt. Az úriszék megtiltotta a kapcsolat további

folytatását, s a férfira 40 pálcat, az asszonyra -- a szoptatás letelte utánra -- 24 pálcat ítelt.

1835. júniusában egy férj in flagranti érte feleségét egy falubeli férfiúval. A tiltott viszonyt a nő elismerte, a férfi azonban részegségére hivatkozva nem emlékezett semmire. Az ítélet szerint 40 pálca büntetést kapott a férfi, míg a hölgy 2 hónapi fogságot.

Egy mai fogalmak szerinti apasági per is volt az íratok szerint. 1836-ban Mayer Mária azzal vádolta Kocsmár Józsefet, hogy vele tiltott viszonyt folytatott, s ebből a kapcsolatból gyermek is született. A bíróság bizonyítékok híján elutasította a keresetet.

Két igen súlyos "erőszakos megparáznásítás", azaz nemi erőszak is felmerült vádként. 1836. márciusában Török Lászlót marasztalták el Kerecsenden egy kislány megerőszakolása miatt 3 hónapi elzárásra "testi nyavajájára" tekintettel. Mayer József szabólegény egy hétéves kislány megerőszakolásáért húsz vessző csapást kapott.

A káromkodási ügyek igen magas száma szervesen összefügg a verekedéssel. Zöme ilyen esetben történt, de van önálló káromkodási ügy is igen szép számmal. Az úriszék súlyosabb ítéletet szabott ki mindig, ha a káromkodás során hivatalos személy lett sértve. 1835. január 16-án mondtak ítéletet Kakuk Gergely káromkodási ügyében. A nevezett vádlott előző nap verekedési ügye miatt állt már a bíróság előtt, s a tárgyalás során szidalmazta az eljáró bíróságot. Később azzal védekezett, hogy a mondottakat ő valójában a falusi bíróra értette. Büntetését úgy sem kerülte el, tizenkét botütést kapott. Külön érdekesség, hogy az anyósok szidalmazása igen gyakran káromkodási üggyé nőtte ki magát.

Néhány eset kapcsán megállapítható az egyes inkriminált kifejezések pontos értéke testi fenyítésben kifejezve. Dobos Tamás, maklári juhászbojtár 1835. június 10-én harminc vesszőt kapott a "Krisztusát" szóért. 1836. március 14-én fejenként 40 vessző járt "Jézus, Isten, Mária" együttes káromlásáért Vincze Mihály és Varga András fedémes jobbágyoknak.

A fenyítő ügyek második nagy csoportja fölötti áttekintésből kitűnik, hogy a jobbágyi népesség belső konfliktusainak száma igen magas. A körüljáró bíróság létrehozása mindezekén túl még azt is bizonyítja, hogy a jobbágyság a kisebb, az egyszerűbb összeütközéseket sem akarta, nem tudta saját körén belül rendezni, feloldani. Ezt a feladatot átengedték az uradalom tisztségviselőinek.

A népesség úgy tűnik, szívesebben vette, ha a vitás ügyek a földesúri jogszolgáltatás által válnak befejezetté. A "tyúkper" értékű, a szóváltás jellegű összetűzéseket is igyekeztek a hatóság tudomására juttatni. Nem az iránta való bizalomtól vezérelve, hanem inkább az ellenfélre mérendő megtorlás szándékával.

Ez a magatartás nem a jog iránti csillapíthatatlan tisztelettel, nem a fejlett igazságérzővel magyarázható. Ez a feltevés teljesen lehetetlen indíték a bűnesetek nagy számának árnyékában. A magas bűnözési arány nem fér meg a parttalan törvénytisztelettel.

Mindezek után nincs messze az igazságtól az a feltételezés, hogy okként a korabeli falusi népesség összetartozás érzésének, szolidaritás tudatának igen alacsony szintje jelölhető meg. Erre a megállapításra az is jogot ad, hogy a megtörtént bűnesetek zömét maga a falusi népesség juttatta az eljáró hatóság tudomására. Ugyanis az uradalomnak nem volt semmilyen ágens hálózata a bűntettek jelzésére, s mégis bőven, az úriszék kapacitását meghaladó mértékben jutott elébük ügy.

Az eddig mondottakból a falusi mentalitásra helyállónak tekinthető következtetések levonására adódik alkalom. Látható, hogy az uradalom falusi subditusainak körében nem a megértés, az együttérzés, az összetartozás tudata volt a legáltalánosabb jellemző vonás.

Ez a mentalitás a korabeli falusi viszonyok reális alapján bontakozott ki. A differenciált jobbágytársadalomban minden faluban jelen voltak azok a rétegek, csoportok, amelyeknek élete, megélhetési lehetősége igen tartósan a kritikus szintet érintette vagy ennek közelébe jutott.

Voltak olyan családok, ahol a létszám húszon felül volt, messze túlnőve azt a határt, ami még nem terheli a normális emberi együttélést. Az uradalom tudatosan óvta a telkiállományt a szétaprózódástól, védte a számára optimális fél telki nagyságrendet. Így a családok nem elsőszülött gyermekei nem juthattak földhöz. Emellett még zselléreként sem létesíthettek önálló háztartást, gazdaságot, hiszen az uradalom a zsellérek létszámát a telkesek legelőjének védelme érdekében nem engedte növekedni. Így, más választás nem lévén, sokan felnőttként, családot alapítva lettek kénytelenek a szülői háznál maradni az apa, vagy az örökébe lépő testvér "fennhatósága" alatt. Az ilyen kényszerközösségek körében törvénytörően megnövekszik a feszültség. A marginalizálódott személyek körében a társadalmi együttélés szabályai törvénytörően elhalványulnak, s így egyre több az erőszakos cselekedet, növekszik a konfliktusok száma. Ezeket az ellentéteket pedig csakis külső tényező, az uradalom bírálhatja el.

JEGYZETEK

1. Az úriszékről eddig két alapvető monográfia áll rendelkezésünkre Eckhart Ferenc és Kállay István tollából.
2. Pyrker érsek rendeletét hivatalos levélben közli az uradalom tisztségviselőivel 1835. júl. 16. Heves megyei Levéltár - Egeri érsekség gazdasági levéltár XII-3/A 135. sz. (külön jelzet nélkül) (A továbbiakban HML XII/3/A. 135.)
3. "Némely általános Rendszabályok az Egeri Érseki Uradalom gazdasági Tisztsége Számára" című uradalmi szabályzat V. fejezet "A jobbágyokra nézve" c.
4. Uo. 33. pont
5. Uo. 40. pont
6. Az uradalom fenyítő ügyeiről készült jegyzőkönyvi összesítések a HML XII-3/A 135--136. sz. alatt megtalálható külön jelzett nélküli íratok. Emiatt a következőkben nem történik külön utalás az iratokra. Minden hivatkozott ügy értelemszerűen az előbb megadott levéltári helyen található az adott évszám alatt.
7. Dr. Szántó Imre: Parasztmozgalmak Heves és Külső-Szolnok vármegyében a 19. század első felében. (Az Egeri Pedagógiai Főiskola füzetei, 16. sz. Eger, 1955. 342. old.)